

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-1-5>**Клемпарський Микола Миколайович**

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-7948-5706

ПРОФЕСІЙНІ СПІЛКИ ЯК СУБ'ЄКТИ ТРУДОВОГО ПРАВА

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, наголошено на особливому значенні профспілок серед інших суб'єктів трудового права. Визначено, що всі профспілки мають рівні права й незалежні у своїй діяльності від органів влади, місцевого самоврядування, роботодавців, їх об'єднань, політичних партій і інших громадських об'єднань. Основним призначенням профспілок є представництво й захист трудових прав і інтересів своїх членів. Доведено, що на сьогодні професійні спілки є важливим соціальним інститутом сучасного громадянського суспільства, які створюються працівниками з метою захисту, охорони і реалізації своїх трудових прав, свобод та законних інтересів. У процесі захисту, охорони й реалізації прав, свобод і законних інтересів, профспілки активно впливають на соціально-економічну політику держави. Держава, в свою чергу, не створює профспілкової організації, а тільки зобов'язана визнавати їх за умови створення. Профспілкові організації у своїй діяльності незалежні від органів державної влади і органів місцевого самоврядування, роботодавців, інших громадських організацій, політичних партій, вони їм не підзвітні й не підконтрольні.

Соціальне призначення представництва профспілок полягає у представленні інтересів працівників, турботі про найбільш повне їхнє задоволення, а в необхідних випадках – захисту їх прав і законних інтересів. Акцентовано увагу, що саме профспілки відіграють важливу роль у формуванні громадського суспільства в нашій країні. Встановлено, що саме професійні спілки дозволяють захистити дуже велику кількість громадян – осіб, які повсякденно виконують трудову функцію на благо собі, підприємства й України в цілому, адже економічна складова є однією з найбільш важливих в процесі ведення якісної соціальної політики.

Ключові слова: роль, професійні спілки, працівник, роботодавець, суб'єкт, трудове право, трудові правовідносини.

Klemparskyi M. TRADE UNION AS SUBJECTS OF LABOR LAW

The article, based on the analysis of the scientific views of scientists and the norms of the current legislation, emphasizes the special importance of trade unions among other subjects of labor law. It was determined that all trade unions have equal rights and are independent in their activities from authorities, local self-government, employers, their associations, political parties and other public associations. The main purpose of trade unions is to represent and protect the labor rights and interests of their members. It has been proven that today trade unions are an important social institution of modern civil society, which are created by employees in order to protect, protect and realize their labor rights, freedoms and legitimate interests. In the process of protection, protection and implementation of rights, freedoms and legitimate interests, trade unions actively influence the socio-economic policy of the state. The state, in turn, does not create a trade union organization, but is only obliged to recognize them under the condition of creation. In their activities, trade union organizations are independent of state authorities and local self-government bodies, employers, other public organizations, political parties, they are not accountable to them and not subject to their control.

The social purpose of trade union representation is to represent the interests of employees, to take care of their fullest satisfaction, and, in necessary cases, to protect their rights and legitimate interests. It is emphasized that trade unions play an important role in the formation of public society in our country. It has been established that it is trade unions that allow protecting a very large number of citizens – persons who daily perform a labor function for the benefit of themselves, the enterprise and Ukraine as a whole, because the economic component is one of the most important in the process of conducting quality social policy.

Key words: role, trade unions, employee, employer, subject, labor law, labor relations.

Постановка проблеми. На сьогодні основним завданням профспілок є захист трудових і соціально-економічних прав та інтересів своїх членів. І хоча профспілки можуть вступати у відносини, які регулюються різними галузями права (цивільним, адміністративним, конститу-

ційним), основними все ж є суспільно-трудові відносини, що регулюються трудовим правом. Вперше профспілки з'явилися в Англії наприкінці XVIII сторіччя та спочатку зазнавали жорсткого опору, як з боку підприємців-роботодавців, так і з боку держави. Це й не дивно, бо спочатку профспілки боролися проти кримінально-судових переслідувань за організацію профспілок і страйків. В сучасних умовах професійні спілки є тією організаційною формою, з використанням якої можлива реалізація ідеї соціального партнерства й зміцнення основ громадянського суспільства.

Стан дослідження. Деякі аспекти діяльності професійних спілок, як суб'єктів трудового права розглядали у своїх наукових працях такі вчені як: В.С. Венелітков, С.В. Венедітков, Л.В. Могілевський, К.Ю. Мельник, В. І. Прокопенко, О. І. Процевський, Є.Ю. Подорожній, П. Д. Пилипенко, А. М. Слюсар, Д.І. Сіроха, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, В. І. Щербина, Ю. М. Щотова, Л. С. Явич, О. В. Яремчук, О. М. Ярошенко та ін. Однак, в сучасних умовах підвищення ролі професійних спілок у трудових правовідносинах, зазначене питання набуває нової актуальності та потребує більшої уваги з боку науковців.

Мета даної статті полягає у визначенні ролі та значення професійних спілок, як суб'єктів трудового права.

Виклад основного матеріалу. Основою правового становища професійних спілок є законодавче визнання їх як основних представників працівників. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», професійна спілка (профспілка) – добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання) [1]. Всі профспілки мають рівні права й незалежні у своїй діяльності від органів влади, місцевого самоврядування, роботодавців, їх об'єднань, політичних партій і інших громадських об'єднань. Основним призначенням профспілок є представництво й захист трудових прав і інтересів своїх членів.

Соціальне призначення представництва профспілок полягає у представленні інтер-

есів працівників, турботі про найбільш повне їхнє задоволення, а в необхідних випадках – захисту їх прав і законних інтересів. Тим паче, що у відповідності зі ст. 19 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», єдиними цілями діяльності профспілок є здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки. Профспілки у своїй діяльності керуються метою об'єднання – турботою про людину, його потребах. Слід відзначити, що ця діяльність профспілок не применшує прав конкретного працівника як суб'єкта трудових і інших, тісно пов'язаних з ним відносин, оскільки профспілки діють у його інтересах, але не замість нього, не обмежуючи його правосуб'єктність.

Право кожного на об'єднання в профспілки, їх створення для захисту своїх інтересів прямо закріплено Конституцією України (ст. 36): Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України [2]. Спеціальне згадування профспілок в акті вищої юридичної сили свідчить про особливу їх роль і значення в житті суспільства. Вірно відмічав В. І. Прокопенко, що професійні спілки відіграють нині важливу роль у розвитку політичної системи Української держави, подальшому розвитку демократії, а також розширенні участі громадян в управлінні справами держави та суспільства, оптимізації і вдосконаленні державного апарату, підвищенні активності громадських організацій, зміцненні правової основи державного й громадського життя, розширенні гласності та урахуванні громадської думки [3, с. 116].

Сьогодні профспілкам притаманні права, що безпосередньо впливають із їх суспільної

природи як об'єднання для представництва й захисту інтересів працівників, насамперед, у трудових та пов'язаних з ними відносинах. Прав, які раніше надавалися профспілкам для виконання функцій окремих державних органів, вони більше не мають. Тому представництво профспілками інтересів працівників можна визначити як дії органів профспілок у системі соціального партнерства, спрямовані на участь у управлінні організацією, представленню інтересів працівників на територіальному, галузевому рівнях з метою захисту їхніх інтересів, а також сприяння встановленню соціальної справедливості.

На сьогодні професійні спілки є важливим соціальним інститутом сучасного громадянського суспільства, які створюються працівниками з метою захисту, охорони і реалізації своїх трудових прав, свобод та законних інтересів. У процесі захисту, охорони й реалізації прав, свобод і законних інтересів, профспілки активно впливають на соціально-економічну політику держави. Держава, в свою чергу, не створює профспілкової організації, а тільки зобов'язана визнавати їх за умови створення. Профспілкові організації у своїй діяльності незалежні від органів державної влади і органів місцевого самоврядування, роботодавців, інших громадських організацій, політичних партій, вони їм не підзвітні й не підконтрольні. Профспілки самостійно організовують свою діяльність, проводять збори, конференції, з'їзди, засідання утворених ними органів, інші заходи, які не суперечать законодавству. В цілому, терміном «професійна спілка, що діє на підприємстві, в установі, організації», характеризується кожна професійна спілка (профспілкова організація), яка згідно з Конституцією і законами України утворена на підприємстві, в установі, організації на основі вільного вибору її членів задля захисту їх трудових та соціально-економічних прав й інтересів, у незалежності від того, чи є така професійна спілка стороною колективного договору, угоди. Професійні спілки, які діють на одному й тому ж підприємстві, в установі, організації, мають рівні права і являються рівними перед законом. Питання щодо надання згоди на розірвання трудового договору з працівником у передбачених законом випадках та передба-

ченому ним же порядку вирішує професійна спілка, котра діє на підприємстві, в установі, організації, де працівник є її членом [4, с. 29-30].

Правосуб'єктності профспілки набувають за фактом легалізації, яка відповідно до ст. 16 Закону про профспілки здійснюється шляхом їх реєстрації відповідним центральним органом виконавчої влади. У разі реєстрації профспілки та їх об'єднання набувають статусу юридичної особи.

Отже, якщо розглядати правосуб'єктність профспілок у трудових правовідносинах насамперед як юридичних осіб, то вона нічим не відрізняється від інших таких самих учасників трудових правовідносин. Та все ж у трудовому праві не ці чинники визначають особливості правового становища профспілок, яке зумовлюється передусім метою створення та діяльності цих громадських об'єднань, що характеризує їх як представницький орган. І Конституція України, і Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» визначають правосуб'єктність за профспілками та їх об'єднаннями. На таких самих позиціях перебуває і трудове законодавство. Однак поряд із правосуб'єктністю профспілок, Кодекс законів про працю окремо визначає право участі у трудових правовідносинах також і за виборними органами первинних профспілкових організацій (профспілковими представниками). При цьому, як впливає із відповідних норм чинного КЗпП, у трудових правовідносинах вони мають право представляти інтереси працівників безпосередньо, а не від імені профспілки, чії повноваження здійснюють у межах, наданих їм статутом прав.

У юридичній літературі у зв'язку з цим відзначалося, що профспілковий комітет є стороною трудових правовідносин, які виникають при спільному з власником або уповноваженим ним органом заохоченні працівників за успіхи в праці, визначенні строків і порядку надання перерв для годування дитини, встановлення розмірів доплат за суміщення професій (посад) або виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника тощо.

Переважну більшість прав і обов'язків профспілки звичайно реалізують через свої органи. І це впливає безпосередньо зі

ст. 16 Закону про профспілки. Проте реалізацію прав і обов'язків профспілки можуть здійснювати не лише через свої органи, а й безпосередньо. Це, зокрема, виявляється в тих випадках, коли свої права профспілки здійснюють на зборах членів профспілки, наприклад, висунення вимог, прийняття рішення про страйки тощо [5, с. 34].

Оскільки Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» визнає статус юридичної особи за профспілками та їх об'єднаннями, то очевидно, що виборні органи первинної профспілкової організації такого статусу вже не можуть мати. Інша річ, що, здійснюючи власні повноваження, первинні профспілкові організації набувають цивільних прав і беруть на себе цивільні зобов'язання через свої органи, які діють у межах прав, наданих їм статутами. Проте суб'єктами правовідносин потрібно визнавати профспілки та їх об'єднання, а не виборні органи первинної профспілкової організації. Останні, як виборні органи, лише представляють інтереси первинних профспілкових організацій.

Відзначимо, що прийняті за останні роки нормативні акти, які так чи інакше регламентують участь профспілок у трудових правовідносинах, орієнтовані саме на правосуб'єктність первинних профспілкових організацій. Так, Закон України «Про колективні договори і угоди» визначає, що право на ведення переговорів і укладення колективних договорів, угод від імені найманих працівників надається профспілкам (ст. 4). А Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», однією зі сторін колективного спору називає первинну профспілкову чи іншу уповноважену найманими працівниками організацію (ст. 3).

Аналогічні принципи покладено в основу діяльності первинних профспілкових організацій, що функціонують на підприємствах, в установах та організаціях. Стаття 37 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» надає їм право представляти інтереси членів профспілки, захищати їх трудові, соціально-економічні права та інтереси. Свої повноваження первинні профспілкові організації на підприємствах здійснюють через утворені ними виборні органи, а в орга-

нізаціях, де не створюються виборні органи — через представника (довірену особу) первинної профспілкової організації, яка діє у межах прав, наданих їй цим Законом та статутом (положенням) профспілки.

Норми різних законів яскраво ілюструють саме правосуб'єктність профспілок та їх об'єднань у трудових правовідносинах. Водночас Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» все ж не зумів до кінця позбутися відомих стереотипів, за якими суб'єктами права із самостійними повноваженнями визнаються і виборні органи первинної профспілкової організації (профспілковий представник). Повноваження профспілок за трудовим правом є досить широкими та різноплановими. Вони здійснюють представництво і захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, у відносинах з роботодавцями, а також з іншими об'єднаннями громадян.

У питаннях колективних інтересів працівників профспілки здійснюють представництво та захист інтересів працівників незалежно від їх членства у профспілках. Профспілки, їх об'єднання мають право представляти інтереси своїх членів при реалізації ними конституційного права на звернення за захистом своїх прав до судових органів, а також міжнародних судових установ. Представництво інтересів членів профспілки у взаємовідносинах з роботодавцями, органами державної влади та органами місцевого самоврядування здійснюється на основі системи колективних договорів та угод, а також відповідно до законодавства. Профспілки та їх об'єднання ведуть колективні переговори, здійснюють укладення колективних договорів, генеральної, галузевих, регіональних, міжгалузевих угод від імені працівників.

Вони також здійснюють контроль за виконанням колективних договорів, угод. У разі порушення роботодавцями, їх об'єднаннями, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування умов колективного договору, угоди профспілки та їх об'єднання мають право направляти їм подання про усунення цих порушень. У разі відмови усунути порушення або недосягнення згоди у зазначений термін

профспілки мають право оскаржити неправомірні дії або бездіяльність посадових осіб до суду.

Профспілки, їх об'єднання захищають право громадян на працю, беруть участь у розробленні та здійсненні державної політики у галузі трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту. Проекти законів, які стосуються соціально-економічних відносин, подаються відповідними органами виконавчої влади з урахуванням пропозицій всеукраїнських профспілок, їх об'єднань. Профспілки, їх об'єднання мають право представляти інтереси працівників у органах, що розглядають індивідуальні трудові спори, а також при вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів). Представники профспілок беруть участь у діяльності примирних комісій, трудових арбітражів та інших органів, які розглядають колективний трудовий спір (конфлікт).

Вони мають право на організацію та проведення страйків, зборів, мітингів, походів і демонстрацій на захист трудових і соціально-економічних прав та інтересів працівників відповідно до закону. Виборні органи первинної профспілкової організації (профспілковий представник) мають право вимагати розірвання трудового договору (контракту) з керівником

підприємства, установи або організації, якщо він порушує законодавство про працю, про колективні договори та угоди. Роль та значення профспілок в умовах ринкових перетворень, що відбуваються в Україні, все більше зростатиме. Важливо лише, щоб повноваження, визначені Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», були реалізовані в інтересах найманих працівників, що є однією з гарантій законності трудових правовідносин.

Висновок. Підсумовуючи, можна стверджувати, що на сьогодні діяльність профспілок відіграє все більшу роль у сучасному суспільстві, охоплюючи практично всі форми господарської діяльності. Надзвичайно важлива роль профспілок пояснюється також тим, що вони сприяють формуванню громадянського суспільства в нашій країні, а їх безпосередня діяльність дозволяє налагодити своєрідний діалог між працівниками і роботодавцем, а також владою та бізнесом. Разом із тим професійні спілки дозволяють захистити дуже велику кількість громадян – осіб, які повсякденно виконують трудову функцію на благо собі, підприємства й України в цілому, адже економічна складова є однією з найбільш важливих в процесі ведення якісної соціальної політики.

Література

1. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України: від 15.09.1999 р., № 1045–XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 45. Ст. 397.
2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Прокопенко В. І. (1998) Трудове право України: підручник. Харків: Консум. 480 с.
4. Нікіфоров В. Ю. (2004) Захист профспілками соціально-трудова прав працівників в умовах ринкової економіки (теоретично-правовий аспект): дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.05. Нац. ун-т внутр. справ. Харків. 2004. 187 с.
5. Скобелкин В. Н. (1989) Трудовые правоотношения внутри трудового коллектива. Советское государство и право. № 6. С. 28–36.

References

1. Pro profesiyni spilky, yikh prava ta harantiyi diyal'nosti: Zakon Ukrayiny: vid 15.09.1999 r., № 1045–XIV. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 1999. № 45. St. 397.
2. Konstytutsiya Ukrayiny. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 1996. № 30. St. 141.
3. Prokopenko V. I. (1998) Trudove pravo Ukrayiny: pidruchnyk. Xarkiv: Konsum. 480 s.
4. Nikiforov V. YU. (2004) Zakhyst profspilkamy sotsial'no-trudovykh prav pratsivnykiv v umovakh rynkovoyi ekonomiky (teoretychno-pravovyy aspekt): dys. ... kandydata yuryd. nauk : 12.00.05. Nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv. 2004. 187 s.
5. Skobelkyn V. N. (1989) Trudovye pravootnoshenyya vnutry trudovoho kollektiva. Sovet-skoe hosudarstvo y pravo. № 6. S. 28–36.